

מערכה מד. פסול לינה במי הכיור - בעיה ופתרונה (כא,א-ב)

לקדש מדי יום, נמצא שמי הכיור מיועדים ליום בו נתמלאו, וראוי שייפסלו כשעבר היום. לעומת זאת לדעת רב"ש, שאין חובה לקדש מדי יום, מי הכיור נתמלאו עבור ימים רבים, ואינם נפסלים².

מי סוטה. כאשר סוטה מגיעה למקדש, הכהן משיב את האשה שאם נטמאה תתקיים בה הקללה האמורה בתורה, ולאחר מכן מכין מגילה ובה כתובה הקללה והשבועה, ומכניס את המגילה לכלי חרס ובו מים קדושים מן הכיור ועפר מקרקע המקדש. הסוטה שותה את המים, ובכך תיבחן האם חטאה. בירושלמי (סוטה פ"ב ה"ב) קיים דיון האם מי הסוטה נפסלים בלינה, בדומה לדיון כאן על פסול לינה במי הכיור. בציור נראית הכנת המגילה בפתח ההיכל מן ה"טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה", שנתרמה על ידי הילני המלכה (יומא פ"ג מ"י).

מחלוקת האמוראים על זמן הפסול בלינה

הסוגיה מביאה שתי שיטות אמוראים עיקריות בשאלה אימתי נפסלים מי הכיור:

א. רבי חייא בר יוסף: מי הכיור נפסלים לכל עבודה כעניינה, על פי הזמן הראוי לה. לפיכך הוא מחלק בין "מתירים" ל"אברים": ה"מתירים" הם חלקי הקרבן שהקרבנות נחוצה כדי להתיר את שאר חלקיו (דם, שזיקתו מתירה את הבשר לאכילה והקטרה, וקומץ, שהקטרתו מתירה את השיריים באכילה). המתירים נפסלים בשקיעת

נאמר בתורה: "ולא ילין חלב חגי עד בקר" (שמות כג,יח). מכאן למדנו שכל הקדשים שבשרם ואימוריהם שהו בלילה ולא הועלו למזבח נפסלים בעלות השחר ואינם ראויים עוד להקרבה. הסוגיה דנה בפסול לינה במי הכיור: האם בכלל מים אלו נפסלים בלינה, בדומה לקרבנות, ואם כן – האם זמן הפסול הוא בעלות השחר? במשנה (במסכת יומא ותמיד) מוזכר ה'מוכני', פתרון שהונהג בימי בית שני לבעיה זו של פסול המים, והסוגיה כאן דנה בשאלה כיצד ומתי הוא הופעל.

ספקו של אילפא – האם פסול לינה נוהג במי הכיור?

פסול הלינה במי הכיור מוזכר, כאמור, כבר במשנה ביומא (פ"ג מ"י), המספרת על בן קטין שעשה מוכני לכיור "כדי שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה". מכל מקום, בגמ' (כ,א) נאמר שאילפא היה מסופק האם הכל מודים בקיומה של בעיה זו, ואולי לדעת ר' אלעזר בר' שמעון, הסובר שלינה אינה פוסלת בקידוש ידים ורגלים, גם המים המיועדים להם אינם נפסלים¹.

ספק זה צריך ביאור: מה היסוד לומר שלינה אינה פוסלת, ומה ההבדל בין מים אלו שנתקדשו בכיור לבין שאר דברים המתקדשים בכלי שרת? הרי מה שהקידוש עצמו אינו נפסל בלינה הוא משום שאין בו ממשות, וחידוש הוא לומר שיש בו פסול לינה. וכך מצינו בדעת רבי, הסובר שלינה פוסלת בקידוש, ולדברי אבבי הרי זה מדרבנן בלבד, ואילו פסול מי הכיור בלינה הוא מדאורייתא לדעתו (עייין כ,א ברש"י ד"ה ולינה דרבנן וכא,ב ד"ה אלא לאבבי). מעתה, מניין לנו לומר בדעת ר' אלעזר שמי הכיור לא נפסלים?

נראה שהספק נובע מכך שפסול לינה נאמר בתורה על קרבנות בלבד, ומי הכיור אינם מיועדים להקרבה. השאלה היא, אפוא, האם פסול לינה הוא דין בקרבנות דווקא, או בכל דבר הניתן בכלי שרת. בדומה לכך מצינו מחלוקת בירושלמי (סוכה פ"ד ה"ז וסוטה פ"ב ה"ב) אודות מי הסוטה: "ר' פדת בשם ר' הושעיה (בירושלמי בסוטה: ר' יוחנן): מי סוטה נפסלין בלינה. ר' אחא בשם ר' אבונא: כל שאין ממינו למזבח – אין הלינה פוסלת בו" (חידושים וביאורים).

החזון איש (סי' ג,ד) מסביר את המחלוקת באופן אחר: ביסודו של דבר הכל מודים שפסול לינה שייך במי הכיור, אבל פסול לינה בקרבן נובע מכך שיש מצוה להקריבו ביומו, וכעת עבר זמנו. מכיוון שכך, לדעת רבי, הסובר שיש חובה

מה היא "עיבור צורה" המקלקל אותם. לעומת זאת בקטורת מצינו, ש"הואיל וצורתה (נשמרת) בכל השנה כולה" - אין לינה פוסלת בה (שבועות יא,א, עייין שם ברש"י ובתוספות), וראה גם להלן מערכה רעד הערה 5. שהיית מים בכלי היא, מבחינה זו, ממוצעת בין בשר לבין קטורת, ובדרך כלל שהיית לילה או ימים ספורים אינה פוגמת את מראיהם, ולכן יש מקום שלא ייפסלו. כעין זה כתב בספר "נס לשושנים" (עמ' 29, בדיון על נס פך השמן) שגם שמן המנורה אינו נפסל בלינה, מטעם זה שצורתו נשמרת.

1. לאחר מכן מובאת מימרא של רבין לפיה ר' אמי אמר שספק זה נפשט, שאכן ר' אלעזר סובר שלינה אינה פוסלת, אבל לדעת ר' אסי הספק לא נפשט. לכאורה לדעה זו לא עשו מוכני כלל במקדש, אבל השטמ"ק (אות יח) כותב שלדעה זו המוכני נעשה כדי לעשות רעש בבוקר, כדברי הגמ' בסוף הסוגיה על שיקוע הכיור לדעת רב חסדא (אם כן, רב חסדא לא אמר שזוהי מטרת המוכני, אלא שהיה זה שימוש נוסף שנעשה בו בזמן תרומת הדשן).

2. יש להוסיף על דבריו: פסול לינה נאמר בבשר וחלב ומנחות, שהשהיית זמן

ג. דעתו כרב חסדא שהמים נפסלים רק בעלות השחר, והלילה אינו פוסלם לעבודת יום, ור' יוחנן בא רק לחדש שמצוה לשקעו מבעוד יום.
על הסיבה שבגללה קבע ר' יוחנן שהכיוור יהיה משוקע בלילה, ועל דעת שאר האמוראים בשאלה זו, ראה להלן.

בירור מהלך הסוגיה

רש"י ותוס' חלוקים בשאלה היכן עוברת הגמ' מן ההבנה השניה בדעת ר' יוחנן להבנה השלישית. הגמ' מקשה על ההבנה השניה: "אי הכי היינו דר' חייא בר יוסף?" ומתרת: "איכא בינייהו גזירת שיקוע". לאחר מכן הגמ' מקשה ממאמרו של ר' יוחנן עצמו, שהמקדש ידיו לתרומת הדשן אינו צריך לקדש שוב למחרת, ומפרשת שמאמרו השני הנ"ל: "כיוור שלא שיקעו מבערב מקדש ממנו לעבודת לילה ולמחר אינו מקדש" פירושו שלמחרת אינו צריך לקדש, כי הקידוש בלילה הועיל אפילו למתירין, כרב חסדא. לדעת רש"י, כבר בתירוץ "איכא בינייהו גזירת שיקוע" הגמ' מבינה שר' יוחנן סובר כרב חסדא, וכוונתה שר' יוחנן אסר להעלות את הכיוור בלילה לא מפני שהלילה פוסלו לעניין כלשהו, אלא רק מחשש שמא לא ישקענו בעלות השחר. אולם תוס' (ד"ה מאי אין מעלהו, בעמ' ב: "ומשני איכא בינייהו..."), וביתר בהירות בד"ה הגהה איכא בינייהו ובשטמ"ק אות א) סוברים שבשלב זה הגמ' עדיין סוברת שר' יוחנן נוקט כרחב"י, וההבדל ביניהם הוא בשאלה אם גזרו חכמים שלא להעלות את הכיוור בלילה⁵.

בתוס' (ד"ה הגהה) מפרשים, בשם רבנו ברוך, באופן שלישי את דברי הגמ' שהמחלוקת היא על "גזירת שיקוע": ר' יוחנן סובר כרחב"י, אלא שלדעתו פסול המים לעבודת המתירין הוא רק מדרבנן, בעוד לדעת רחב"י זהו פסול דאורייתא. הדגש ב"גזירה", לפירוש זה, איננו על השיקוע, אלא על עצם הפסול של המים בלילה למתירין ('איזהו מקומן').

התועלת בשיקוע הכיוור

כיצד השיקוע בבור המים פותר את בעיית הלינה? רש"י

שרש"י הוכרח לפירושו בגלל שאלת הגמ': "אי הכי למחר אינו מקדש", שתמהה מדוע אינו מקדש בהם למחר. אם בשלב זה הגמ' סוברת שר' יוחנן נוקט כרחב"י - מה תמיהתה? הרי בודאי אינו מקדש למחר, כי מים אלו פסולים לעבודת יום! אבל אם ר' יוחנן סובר כרב חסדא - הקושיה מובנת (חמדת דניאל). לדעת תוס' צריך לומר שגרסו אחרת, "למחר אינו צריך לקדש" (כך נראה מד"ה הגהה), וכוונת הגמ' למימרא השלישית של ר' יוחנן: "קידש ידיו לתרומת הדשן - למחר אין צריך לקדש", והגמ' מקשה להיפך, מדוע למחר אין צריך לקדש, מאחר שדעתו כרחב"י! ומכח קושיה זו מוכיחה הגמ' כעת שדעתו כרב חסדא (עיי' קרן אורה, קדשי דוד וראש המזבח).

נראה שרש"י התקשה גם בלשון שאלת הגמ' "מאי שנא התם דמשקע ליה ומאי שנא הכא דלא משקע ליה": אם הגמ' בשלב זה עדיין סוברת שר' יוחנן נוקט כרחב"י, היה עליה להקשות ביתר פשוטות, מדוע המקדש לתרומת הדשן אינו צריך לקדש למחר? הרי המים פסולים לעבודת מתירין! לכן פירש שהגמ' כבר יודעת שהוא נוקט כרב חסדא, והקושי הוא רק בעניין השיקוע.

שיקול נוסף התומך בפירוש רש"י הוא הגמ' "דמסלק ליה והדר משקע ליה", ראה להלן הערה 20.

החמה (כמבואר בגמ' להלן נו,א), ולכן גם מי הכיוור נפסלים בשקיעה לקדש ידים ורגלים לעבודות אלו. "אבריים" הם אברי הקרבן ואימוריו, שכשרים להקטרה בלילה ונפסלים רק בעלות השחר, ולכן גם מי הכיוור נפסלים לקידוש ידים ורגלים עבורם רק בעלות השחר.

לפי דעה זו, אם הכיוור היה זמן כלשהו במשך הלילה במקומו (ללא שיקוע, כדלהלן) - נפסלו מימיו לעבודה הכשרה ביום בלבד, גם אם בזמן שקיעת השמש הכיוור היה משוקע בבור³, וגם אם ישוב לבור לפני עלות השחר (רש"י ד"ה מי כיוור).

דעה זו טעונה הסבר: היכן מצינו כיוצא בזה דבר הנפסל בלינה למחצה? באיילת השחר (עמ' רכב) מסביר, שקדושת המים נובעת מייעודם לקדש ידים ורגלים, ומאחר שבלילה אינם עומדים לקדש למתירין - בטל יעודם לכך ולכן גם פקע כוחם לקדש.

ב. רב חסדא: מי הכיוור נפסלים בעלות השחר, ככל הקדשים, לכל דבר ועניין.

שיטת רבי יוחנן

לאחר מכן מביאה הגמ' את מאמרו של רבי יוחנן: "כיוור, כיוון ששיקעו - שוב אין מעלהו". הגמ' מתלבטת בפירוש דבריו, ומעלה שלוש אפשרויות:

א. לדעתו אסור להעלות את הכיוור במשך הלילה כלל, משום שהוא מחמיר מרבי חייא בר יוסף וסובר שהעלאתו בלילה תפסלנו לכל סוגי העבודות, בין לאבריים ובין למתיריים⁴.

הגמ' דוחה אפשרות זו, על פי מאמר אחר של ר' יוחנן עצמו: "כיוור שלא שיקעו מבערב - מקדש ממנו לעבודת לילה, ולמחר אינו מקדש", הרי שניתן לקדש בלילה לעבודת לילה!

ב. לדעתו מי הכיוור בלילה כשרים לעבודת לילה, אבל פסולים לקידוש לצורך עבודת יום, כר' חייא בר יוסף. ר' יוחנן בא רק לחדש שאסור להעלות את הכיוור במשך הלילה.

3. בעניין זה יש הבדל בין זמן עלות השחר לזמן השקיעה: זמן עלות השחר פוסל משום שברגע זה הסתיים הלילה והתחיל יום חדש, מאחר שבקדשים הלילה הולך אחר היום (חולין פג,א; רש"י שם מציון שהדבר נלמד מאכילת קדשים הנאכלים ליום אחד, שבהם הלילה נדון אחר היום, אבל המאירי במגילה כ,ב מסביר שגם הדין שהקטרת אברים כשרה כל הלילה נובע מדין זה). התורה הכשירה את הקדשים להקרבה ביומם בלבד ולא ביום שאחריהם, ואם ברגע המעבר מיום ליום לא היו ראויים להיפסל - לא נפסלו. לעומת זאת זמן השקיעה פוסל לא משום שברגע זה היום נגמר, אלא משום שהלילה כולו אינו ראוי לעבודה, ואם כן אין כל הבדל בין רגע השקיעה לבין זמן אחר במשך הלילה. השטמ"ק (כא,ב אות א) כותב שזוהי סברה פשוטה, שלא יתכן שהכהנים יטעו בה: "דאיך יטעו בזה, שידעו ששקיעת החמה גופיה אינו אלא משום פסול לילה, וכל שכן דפסול לילה גופיה פוסלת למתירין".

4. ר' יחיאל מפריס (בשטמ"ק אות יח) מסביר שזוהי גזירה מדרבנן על קידוש לאבריים אטו קידוש למתיריים.

5. שיקולים פרשניים במחלוקת זו: לכאורה פשוטות מהלך הסוגיה כדעת תוס', שרק בהמשך שואלת הגמ' "היינו דרב חסדא", ומה הביא את רש"י לפירושו? נראה

פתרון זה של השקעת המים בבור יפה למנוע את הפסול בלינה, אבל מים שכבר נפסלו – השיקוע בבור אינו מועיל להכשירים, על פי הכלל (בפסחים לד,ב): "אין זריעה להקדש", כלומר, זריעת קודש טמא, או השקת מים קדושים שנטמאו, אינה מטהרתם (תוס' כא,א ד"ה כיור כיון ששקעו ושטמ"ק כא,א אות ד).

לגבי התועלת המעשית בשיקוע, בעל עזרת כהנים (מידות ג,ו) מבהיר יותר את הצורך בקולא זו: אם המים יפסלו בלינה – יש צורך לנגב את הכיור היטב לפני מילויו במים חדשים, וזוהי טרחה מרובה.

"גזירת שיקוע" ו"מצות שיקוע"

לעיל עסקנו בשאלה כיצד שיקוע הכיור מועיל לפתור את בעיית הלינה. אולם מן הסוגיה נראה, לפחות לפי חלק מן הדעות בה, ששיקוע זה איננו רק פתרון לקולא, אלא גם חיוב להשאירו משוקע במשך כל הלילה, כדברי ר' יוחנן: "כיור, כיון ששקעו – שוב אין מעלהו". מה טעמו של דבר?

רש"י (ד"ה מאי אינו מעלהו) כותב, על פי ההבנה בתחילת הסוגיה שר' יוחנן סובר כרחב"י שמי הכיור נפסלים למתירים כמתירים, שהטעם הוא "כדי שלא יפסלו מימיו לעבודת יום", כלומר, אפילו אם המים נפסלים רק למחצה – יש למנוע זאת. תוס' (ד"ה מאי אין מעלהו) חלוקים עליו בנקודה זו, ומפרשים שלפי שלב זה בסוגיה (בטרם הוזכרה בפירוש "גזירת שיקוע") אין איסור להעלות את הכיור בלילה, ו"אין מעלהו" פירושו: העלתו לא תועיל לעניין עבודת יום. נראה שלדעתם אין צורך למנוע פסול חלקי של המים, אלא רק פסול גמור (עיין טהרת הקודש על השיקולים ביסוד שני הפירושים).

טעמים אחרים נאמרו במפרשים לגזירת השיקוע כל הלילה: שמא הכהנים ישכחו לשקע את הכיור לפני עלות השחר, והמים יפסלו כליל (רש"י ד"ה איכא בינייהו גזירת שיקוע וד"ה איכא בינייהו מצות שיקוע ותוס' ד"ה מאי)⁸. שמא אם יעלו את המים בלילה, ושוב ישקעו את הכיור לפני עלות השחר, יטעו הכהנים ביום לחשוב שהכיור היה משוקע כל הלילה, וישתמשו במימיו גם לעבודת מתירין (שטמ"ק אות א בשם רבנו פרץ)⁹. שמא יטעו לחשוב, שכשם ששיקוע ברגע עלות השחר מועיל למנוע פסול לינה לאברים – כך גם שיקוע ברגע שקיעת החמה מועיל למנוע פסול

(כ,א ד"ה מוכני) כותב שבכך "בטלה לינתן", ובשטמ"ק הגיה: "בטלה קדושתן". הר"י קורקוס (הל' ביאת המקדש ה,יד) מוסיף: "בטלה קדושתן וגם הרי הם כאילו אינם בכלי". נראה שרצונו לומר שהשקת מי הכיור למי הבור מחשיבה את מי הכיור כאילו הוצאו מן הכלי, וכעת אינם בכלי שרת; ודבריו קשים, שהרי דבר שהוכנס לכלי שרת נתקדש לעולם בקדושת הגוף, ומעתה יפסל בלינה גם אם בעלות השחר כבר איננו בכלי! אפשר שכוונתו כך: בטלה קדושתן כי הושקו למים שאינם קדושים, וגם מטעם נוסף, שמכיוון שהם כאילו אינם בכלי – דינם כמחוברים לקרקע, ולכן בטלה מהם קדושת הגוף⁶.

עדיין צריך לבאר: כיצד מותר לבטל את קדושת המים? בפרט לפי הסברה (ראה להלן) שמטרת השיקוע היא למנוע את פסול המים, כעניין בפני עצמו שאסור שקדשים יפסלו, יש לשאול: איך יתכן שעושים מעשה בידים לבטל את קדושת המים, וכל זאת כדי למנוע את פסולם באופן שיעשה ממילא?

אולי יתכן להסביר כך: דין זה מיוסד על ההלכה שכלי שרת אין מקדשין אלא לדעת, וכשמילאו מים בכיור – היה

כלי ובו מים טמאים בהשקתם. בדרך כלל טבילה לא מטהרת אוכל ומשקה שנטמאו, אבל מים טמאים ניתן לטהר על ידי השקתם למקוה, מפני שבכך הם נעשים כחלק ממנו, בדומה לזרעים שנשתלו בקרקע ונטהרו. אולם בקדשים, כגון לצורך ניסוך המים, אין ההשקה מועילה, ובלשון הגמרא בפסחים (לד,ב): "אין זריעה להקדש".

זה על דעת שהכהנים יזדקקו לכמות זו במשך היום. כשמתברר בסוף היום שהכמות גדולה מדי, ועושים מעשה להחזיר את המים לבור – הרי זה גילוי דעת שמברר שמתחילה מים אלו לא נתקדשו⁷.

לאדם שום נפקא מינה איזו מהם תתברר לבסוף לכאן או לכאן – הברירה חלה למפרע אפילו בדאורייתא (ענין אנצ"ת ערך ברירה ציון 140 והלאה). אף כאן, אין לכהנים שום נפקא מינה איזה מים יתקדשו ואיזה לא, ולכן ניתן לברר למפרע שרק המים שהשתמשו בהם אכן התקדשו, ואלו שנשארו בכיור בלילה לא.

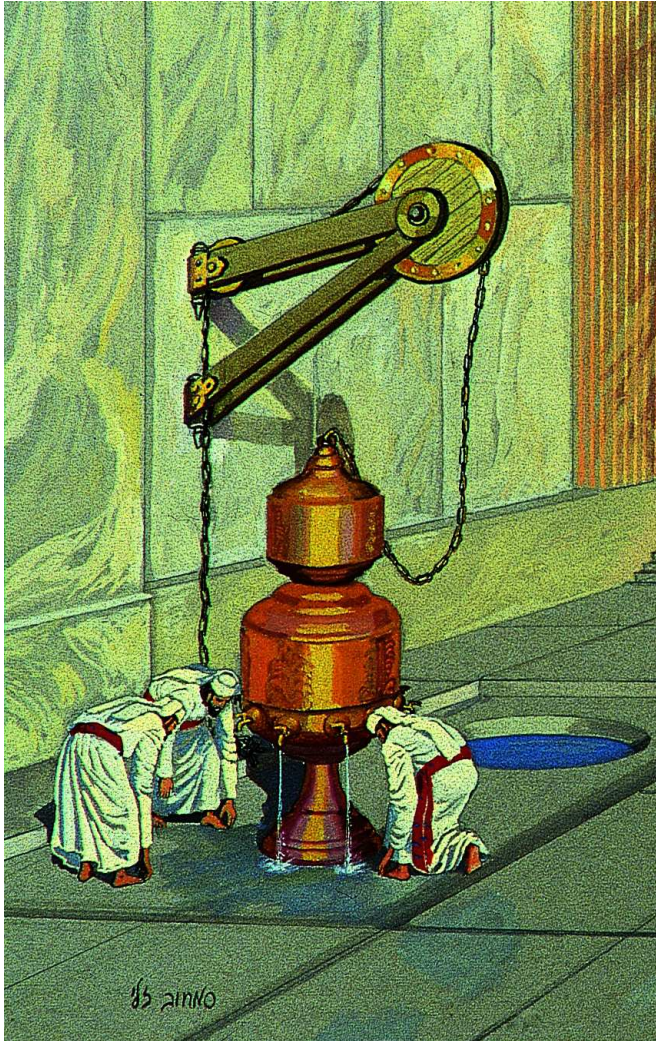
8. לדעת רש"י הגמ' מבינה בשלב זה שר' יוחנן המים לא נפסלים בלילה, ולכן נזקקת לטעם חדש. לדעת תוס' רק בשלב זה הגמ' מבינה שר' יוחנן אוסר להעלות.

9. על פי טעם זה אסור להעלות את הכיור כלל, אפילו לתרומת הדשן, ויש לעשותה בכהנים שקידשו מבעוד יום ולא ישנו בלילה (שטמ"ק).

6. כיוצא בזה כתב הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ה,טו) על הים של שלמה, שלא היתה בו בעיית לינה מפני שהיה מחובר לעין עייטם, וממנו לקחו מים לכיור. כאן מעיקרא אין קושי, כי המים שבים של שלמה היו מחוברים כל הזמן למעיין ונמצא שלא נכנסו כלל לכלי שרת. הים לא פתר את בעיית פסול המים בכיור, אלא רק המציא מים זמינים הראויים לקידוש.

7. אמנם קיימא לן שבדאורייתא אין ברירה, ואם כן לכאורה לא שייך לומר שרק בשעה שהכהנים משתמשים במים יתברר למפרע שנתקדשו בכיור, אבל יש לחלק: דין ברירה נאמר רק כאשר יש קפיידא כלשהי בין האפשרויות השונות, וכאשר אין

מימיו, אבל לא חשש עד כדי לאסור את העלאתו במשך הלילה.

שיקוע הכיור. בציור נראית גלגלת להורדת הכיור לבור מים שבציוד, וזהו ה"מוכני" על פי הדעה המקובלת במפרשים (על מקום הבור ראה הערה 27). שיקוע המים מונע את פסולת בלינה, מפני שהם נעשים כחלק מן המים שבבור, ונחלקו הדעות האם חובה לעשות כן.

השטמ"ק (אות ו) מדקדק אחרת מלשון ר' יוחנן: "כיון ששקעו שוב אין מעלהו", שמשמע שהדבר פשוט שמשקעים אותו מבעוד יום, וחידושו של ר' יוחנן הוא רק בכך שאין מעלים אותו בלילה. לפיכך פירש שגם רב חסדא מודה שיש לשקעו בשקיעת החמה (כדי שיזכרו לשקעו לפני עלות השחר), אלא שלדעתו מותר להעלותו לפי הצורך בלילה, ולקדש ממנו לאברים, ואפילו אם יושאר זמן רב למעלה, ואילו ר' יוחנן סובר שאין להעלותו כלל פרט לתרומת

לינה למתירין¹⁰. שני הטעמים האחרונים מתאימים להבנה שר' יוחנן סובר כרחב"י, שהלילה פוסל את המים חלקית.

במסקנת הגמ' בדעת ר' יוחנן, לפיה הוא סובר כרב חסדא שהמים נפסלים רק בעלות השחר, נוקטת הגמ' לשון אחרת: "איכא בינייהו מצות שיקוע", ולא "גזירת שיקוע". מה פשר ההבדל בין לשונות הגמרא? בשטמ"ק (אות ו) הסביר על פי דרכו הנ"ל: בתחילה סברה הגמ' שר' יוחנן אוסר לחלוטין להעלות את הכיור במהלך הלילה, אפילו לתרומת הדשן, כי ההעלאה תפסלנו, וזוהי "גזירה". אולם כעת סוברת הגמ' שר' יוחנן חושש רק שמא ישכחו לשקע בעלות השחר, והתיר להעלות לתרומת הדשן ולהחזירו מיד אחריה, וזוהי "מצות שיקוע", מצוה בעלמא, שגם אם לא תיעשה – אין בה נזק כל כך¹¹.

שיטת רבי חייא בר יוסף בעניין שיקוע הכיור

שיקוע הכיור הוזכר במפורש בדברי ר' יוחנן בלבד, והגמ' אומרת ששאר האמוראים, רחב"י ורב חסדא, חלוקים עליו בעניין "גזירת שיקוע" או "מצות שיקוע". במפרשים קיימות דעות שונות בשאלה מה דעתם בעניין זה.

רש"י (ד"ה איכא בינייהו גזירת שיקוע) כותב: "ור' חייא לא אסר ליה להעלותו משום גזירת שיקוע אלא דבהעלותו נפסל מיד לעבודת מתיר, הילכך נקט לשון נפסלין". נראה שכוונתו שר' חייא אוסר להעלותו במשך הלילה, ואף ביתר תוקף מר' יוחנן, כי לדעת ר' יוחנן אינו אלא משום גזירה וחשש¹², בעוד שלר' חייא הרי זה משום שמיד יפסלו¹³.

אולם תוספות (ד"ה מאי) כותבים: "ור' חייא בר יוסף לא גזר, וסבירא ליה דמעלהו כל שעה שירצה ולא חיישינן דלמא פשע". מבואר מלשונם שגם לדעת רחב"י חובה לשקע את הכיור לפני עלות השחר, ואם לא עשו כן – הרי זו "פשיעה", אבל לדעתו אין למנוע את העלאת הכיור כל הלילה משום כך, משום שהדבר לא יפסלנו לגמרי, אלא רק לעניין המתירין, כפי שהתבאר. יש אומרים בדעת תוס' יתירה מזו, שרחב"י מודה שמצוה לשקע את הכיור מבערב, אבל לדעתו מותר להעלותו במשך הלילה במידת הצורך (עולת שלמה וטהרת הקודש)¹⁴.

שיטת רב חסדא בעניין שיקוע הכיור

גם באשר לדעת רב חסדא מצינו מחלוקת בראשונים. רש"י (ד"ה איכא בינייהו מצות שיקוע) נוקט שגם הוא מודה שצריך לשקע את הכיור לפני עלות השחר, כדי שלא יפסלו

10. תוס' ד"ה מאי בשם "רבינו", הוא ר"י הזקן. בשטמ"ק אות א הובא פירוש זה בשם "יש מפרשים", ודחאו, שלא מסתבר שהכהנים יטעו בדיון זה, אבל יתכן שיטעו במציאות ויחשבו שהכיור אכן היה במים כל הלילה.

11. על פי רש"י יתכן להסביר אחרת: הטעם זהה בשני המינוחים, ושינוי הלשון נובע מן ההבדל בדעה המנוגדת: בתחילה נקטה הגמ' "גזירת שיקוע" כניגוד לדעת ר' חייא בר יוסף, הסובר גם הוא שאסור להעלות את הכיור בלילה, ולדעתו זהו איסור מדינא (ראה להלן), ור' יוחנן מחדש שזוהי גזירה בעלמא. לעומת זאת במסקנה הביטוי נאמר בניגוד לדעת רב חסדא, שלפיו אין כל מצוה לשקע (ראה

להלן), ור' יוחנן מחדש את עצם ההלכה ולא רק את טעמה.

12. שהרי בשלב זה הגמ' כבר מבינה, לדעת רש"י, שר' יוחנן סובר כרב חסדא.

13. טהרת הקודש. בעל 'ראש המזבח' הסתפק בפירוש דברי רש"י, שמא כוונתו שר' חייא מיקל מר' יוחנן וסובר שמותר להעלות, למרות שבכך המים יפסלו למתירין; ואולי יש להגיה ברש"י: "אלא משום דבהעלותו".

14. הם מדייקים כך מלשון ר' יוחנן "כיון ששיקעו", שמשמע שהשיקוע מוסכם, כפי שכותב השטמ"ק (ראה להלן) בעניין דעת רב חסדא.

מתחילת הערב היה כך, אם משום שפסק כר' יוחנן ואם משום שלדעתו גם רב חסדא מודה לכך (כדעת השטמ"ק הנ"ל). כך גם סתם רש"י בסוכה (מח,ב ד"ה היה ממלא מן הכיור): "שהיו משקעין אותו מבערב בבור".

המוכני – צורתו

המוכני מוזכר במשניות בתמיד (פ"א מ"ד; פ"ג מ"ח), כמתקן מעץ שמופעל לצורך קידוש ידיים ורגלים עם שחר, וקולו החזק נשמע למרחקים. הגמ' ביומא (לז,א) מסבירה: "מאי מוכני? – אמר אביי: גלגלא דהוה משקעא ליה". רוב

עגלה להסעת הכיור. רבנו אליקים (מן הקדמונים, בדורו של רש"י) בפירושו למסכת יומא כותב שהמוכני הוא מכונה ששימשה להסעת הכיור ממקום למקום, בדומה למכונות שעשה שלמה המלך במקדש ראשון.

הראשונים (רש"י; ריטב"א; רבנו יהונתן; רי"ד; ראב"ד בהל' בית הבחירה גיח; רע"ב) מפרשים, שהמוכני היה גלגל שבאמצעותו שיקעו את הכיור במשך הלילה בבור מים²⁷,

להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה, אם הגיע הרואה אומר ברקאי. מתיא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח". תוס' סוברים כנראה שזמנים אלה מקבילים לעלות השחר, אבל הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין א,ב) כותב שזמנים אלה הם "קודם שתעלה החמה", ומשמע שהוא מאוחר יותר (להרחבה בעניין זה ראה 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה נט).

27. מקום הבור: התוס' יו"ט והתפא"י ביומא מבינים שהבור היה סמוך לכיור, וכך ציירו בציוריהם הנפוצים על צורת המקדש, ויש בזה קושי, היכן היה שם מקום לבור זה? (עיין בתוס' יו"ט). רבנו חננאל בערובין קדא, כותב, שהכיור שוקע בבור הגולה, וכן דעת התוס' רי"ד שם והראב"ה (מובא בתוספות יום טוב מידות ה,ד) והרא"ש בתמיד כח,ב. מכיוון שבור זה היה ב'לשכת הגולה' ולא בעזרה הפתוחה, הכרח לומר לדעתם שהכיור הוסע ממקומו אל הבור, כדברי רבנו אליקים להלן. רבנו חננאל ביומא כותב שהכיור שוקע ב'ים של שלמה', אך בבית שני לא ידוע כלל על 'ים של שלמה', עיין תוספות ישנים ויעב"ץ שם.

אין מצות שיקוע במשך כל הלילה, ובנקודה זו פסק הרמב"ם כרב חסדא נגד דעת ר' יוחנן. בליקוטי הלכות תמה על כך, שכן בעלמא קיימא לן שהלכה כר' יוחנן נגד רב חסדא, אבל אין זה כלל פשוט: הרשב"א (כתובות עא,ב) כתב שראוי לפסוק כרב חסדא, מפני שהוא בתרא²⁴.

אולם מדברי הרמב"ם נראה יתירה מזו. הרמב"ם אף כותב: "או ממלאין אותו בכל יום בבוקר", ומשתמע שאפילו בזמן עלות השחר אין כל חובה לשקע את הכיור במים, אלא רשאים הכהנים לעשות כרצונם, לשקע או למלא בבוקר (קין אורה). זאת בניגוד לשיטת רש"י הנ"ל, שגם לפי רב חסדא יש מצוה לשקעו, אלא שלדעתו די לשקע סמוך לעלות השחר. אפשר שהרמב"ם הסתמך בעניין זה, הן לעניין פירוש דברי רב חסדא והן לעניין ההכרעה כמותו נגד ר' יוחנן, על פשט המשנה ביומא, שכן קטין עשה מוכני לכיור כדי שלא יפסלו מימיו בלינה, ומשמע שעד ימיו לא חששו כלל לעניין זה, ואף הוא לא חידש איסור, אלא חידש פתרון להקלה על הכהנים²⁵.

יש להעיר עוד, שהרמב"ם בהל' תמידין ומוספין (ביא) כותב: "אימתי תורמין הדשן בכל יום? משיעלה עמוד השחר"²⁶. עוד כתב בהל' ביאת המקדש (ה,ט): "קידש ידיו ורגליו לתרומת הדשן, אף על פי שהוא מקדש קודם שתעלה השמש – אינו צריך לחזור ולקדש אחר שהאיר היום". משמע שהקידוש אחרי עלות השחר, אך קודם זריחת השמש, ולא כפירוש רש"י (כ,א ד"ה הא אמרת, וראה לעיל מערכה לז ביישוב דברי הגמ' לשיטת הרמב"ם). מעתה, לדעתו המשנה בתמיד האומרת שהכהן שזכה לתרום את הדשן העלה את הכיור מן הבור מובנת כפשטה: הכהן אכן העלה את הכיור לצורך הקידוש (ואין צורך לומר כפירוש הגמ' אליבא דרב חסדא, שהיה מורידו ומעלהו רק לצורך יצירת הרעש), ובכל זאת אין ראייה ממנה שהכיור צריך להיות משוקע כל הלילה. שיקוע זה היה בזמן עלות השחר בלבד, והכהן העלהו אחרי עלות השחר. כך מובן גם מדוע המשנה בתמיד איננה מזכירה שהכיור הוחזר לבור לאחר מכן.

הראב"ד (הל' בית הבחירה גיח) משיג על הרמב"ם (בעניין צורת המוכני, ראה להלן), וכותב ש"משקעין אותו הוא ומימיו בבור העזרה בערב". משמעות לשונו שכבר

24. הדבר תלוי בשאלה האם הכלל "הלכה כבתראי" נאמר רק לגבי אמוראים מאב"י ורבא ואילך, עיין אנצ"ת ערך "הלכה כבתראי", מחלוקת ראשונים בדבר.

25. היה מקום לומר שעד ימיו הורידו את הכיור בעזרת תבל וכיוצא בו, והדבר היה כרוך בטיחה מרובה, והוא חידש רק את הפתרון הטכני להורדת הכיור והעלאתו. אך מלשון המשנה "כדי שלא יהיו מימיו" וכו' משמע שעד ימיו היו המים נפסלים.

26. גם על סידור המערכה, המוזכר במשניות בהמשך לתרומת הדשן, כתב הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ב,ב) שהוא "בבוקר", וראה דיון על כך ב'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה נח.

תוס' (עמ' א ד"ה מאי) כותבים שמוכח ממסכת תמיד שהפייס השני היה לפני עלות השחר, ולפי דבריהם יוצא שקל וחומר לתרומת הדשן, שקדמה לפייס השני. נראה שכוונתם להוכיח מפרק ג, שם הוזכר במשנה א' הפייס השני, ובמשנה ב נאמר: "אמר

גיא; תמיד א,ד; הל' בית הבחירה ג,יח), שהמוכני הוא כלי חול, ומכיוון שלא הוקדש – אין מימיו נפסלים בלינה. כלי זה הונח על גבי הכיור²⁸, וממנו הוזרמו מים לכיור לפי הצורך. אמנם, גם הרמב"ם (פירוש המשנה תמיד ג,ח) מזכיר את המוכני ככלי העולה ויורד על ידי גלגל, ונראה שלדעתו המוכני של חול ירד בגלגל אל בור המים (תוספות יו"ט תמיד א,ד), ולא הושאר שם למשך הלילה, אלא הורד רק לצורך שאיבת המים (שלא כפי המשתמע בבירור מהגמ' כאן).

אך בהל' ביאת המקדש (ה,יד הנ"ל) פוסק הרמב"ם: "מי כיור נפסלין בלינה... וכיצד היו עושין? משקיעין אותו במי מקוה או במעיין ולמחר מעלין אותו". כאן כותב הרמב"ם שהכיור עצמו שוקע, כביאור שאר המפרשים.

מפרשי הרמב"ם יישבו סתירה זו בכמה דרכים, ועיקרם, שהרמב"ם הכיר שני פירושים לעניין וכתב את שניהם, האחד בהל' בית הבחירה והשני בהל' ביאת המקדש (כסף משנה הל' בה"ב שם). בהקשר זה יש לציין, שהרמב"ם כתב כל אפשרות במקום הראוי לה: בהל' בית הבחירה מגמת הרמב"ם לתאר את המקדש וכליו, ושם המקום לחדש הלכה שניתן להעמיד כלי חול על גבי הכיור. לעומת זאת בהל' ביאת המקדש מגמת הרמב"ם לפרט את הלכות קידוש ידים ורגלים ופסול המים בלינה, וכאן המקום לחדש את ההלכה שאם הכיור שוקע במי מקוה – אין מימיו נפסלים²⁹.

סיכום

במשנה (מסכת יומא) הוזכר פסול לינה במי הכיור, והגמ' אומרת שיתכן שדין זה שנוי במחלוקת התנאים בשאלה האם קידוש ידים ורגלים נפסל בלינה. מכל מקום, להלכה נפסק שמי הכיור נפסלים בלינה.

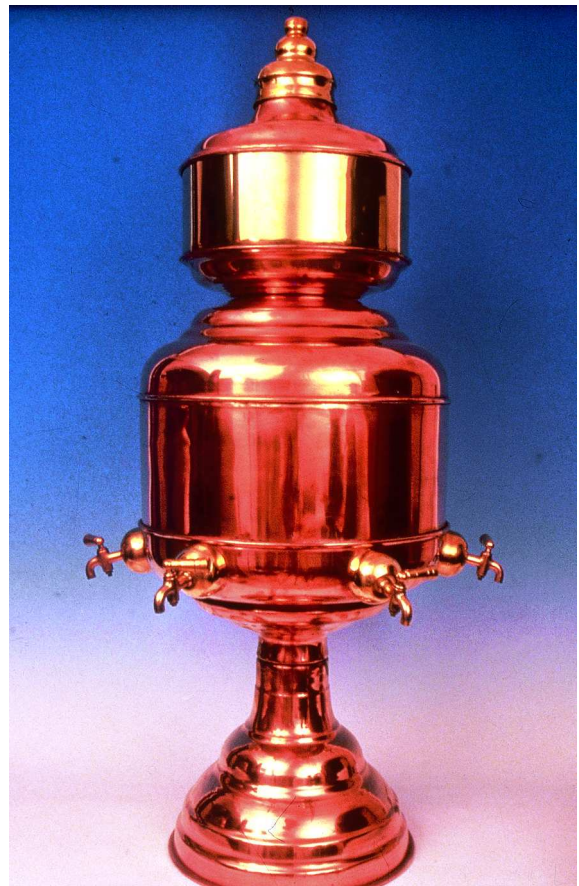
נחלקו אמוראים אימתי נפסלים המים: לדעת רב חסדא הם נפסלים בעלות השחר, ככל הקדשים. לדעת ר' חייא בר יוסף הם נפסלים כבר בשקיעת החמה, או בכל זמן שהוא בלילה, לעניין שאינם ראויים לקדש עוד לעבודת יום. ר' יוחנן, למסקנת הגמ', סובר כרב חסדא.

שיקוע הכיור במי מקוה מפקיע את דין הלינה, מפני שבכך בטלה קדושת המים. במשנה אף הוזכר מתקן מיוחד בשם 'מוכני' שנועד להוריד את הכיור לבור המים. לדעת ר' יוחנן חובה לשקע את הכיור במים כבר משקיעת החמה, וזאת, למסקנת הגמ', כדי שהכהנים לא ישכחו לשקעו לפני עלות השחר ובכך יפסלו המים. לשיטתו, לאחר שהכהנים העלו את הכיור לצורך קידוש ידים ורגלים לתרומת הדין – שבו והורידוהו לבור, עד עלות השחר. בדעת רב חסדא

וכך התחברו המים שבכיור עם מי הבור, והשקה זו מונעת את הפסול בלינה. בבוקר היו מעלים את הכיור מן הבור, וכך היו מים כשרים במשך היום. פירוש זה נראה מן הגמ' כאן, שדנה על כשרות מימי "כיור שלא שיקעו מבערב", הרי שהכיור עצמו הורד והועלה, והגמ' מבארת שההעלאה והשיקוע היו בסיוע המוכני. בדומה לזה כותב רבנו אליקים (יומא שם), שהמוכני הוא כעין עגלה להובלת הכיור למקום שיקועו. אכן, מצינו שבמקדש הראשון עשה שלמה המלך 'מכונות' עם גלגלים כבסיס לכיורים (מלכים-א ז, כז).

הרמב"ם: פתרונות מיוחדים לבעיית לינת המים בכיור

לרמב"ם שיטה מיוחדת בעניין המוכני, ודבריו טעונים בירור. הרמב"ם כותב בכמה מקומות (פירוש המשנה יומא

מוכני - שיטת הרמב"ם. מדובר בכלי חול שמותקן כתוספת לכיור, ובו מים רבים. מים אלו, שאינם בכלי שרת, לא נפסלים בלינה. כאשר כהן רוצה לקדש ידיו ורגליו הוא פותח ברו המעביר את המים מכלי החול לכיור, ומקדש בהם. בתמונה נראה כיור שנעשה במכון המקדש על פי שיטה זו, וחלקו העליון מיועד להישאר ככלי חול, גם לאחר שבבוא העת יוקדשו כל הכלים.

קלה יותר, כי לפי שתי ההלכות הכיור עולה ויורד, וההבדל הוא האם הוא שוקע למוכני או למי מקוה.

29. תירוצים אחרים לסתירה: א. הרמב"ם בהל' ביאת המקדש חזר בו (באר שבע, תמיד כח,ב). ב. בהל' ביאת המקדש כוונתו ששיקעו את המוכני (ערוך השלחן סי' זכב, ותמוה, שלא הזכירו כלל, וגם אין צורך לשקעו, אם הוא חול). ג. בהל' ביאת המקדש הרמב"ם מתכוון להציע פתרון בהעדר מוכני (מרכבת המשנה הל' בה"ב שם).

28. כך בפי"מ בתמיד א,ד "עשה כלי על הכיור", וכן ביומא "ויורד מאותו הכלי לכיור". יש שהבינו בדברי הרמב"ם שהכיור משוקע בתוך המוכני (עיין בהערות הרב קאפח שם ושם, שהבנה זו בנויה על תרגום שגוי לפירושו), והדברים מתאימים יותר לנוסח כמה כתי"ב בגמ' ביומא שם: "גלגלא דהוה משקעי ליה בגווה". לפי זה, נדרש גלגל להסעת המוכני אל הכיור, וגם גלגל להורדת הכיור אל המוכני. בכך מובנת לשיטתו הגמ' כאן, שמדברת על שיקוע הכיור, וגם הסתירה להל' ביאת המקדש להלך

לשקעו מבערב (רש"י וראב"ד).

בשיטת הרמב"ם מצינו חידושים נוספים בסוגיה זו: לדעתו תרומת הדשן היתה לאחר עלות השחר, וממילא לאחר שהעלו את הכיור לקידוש ידים ורגלים עבור תרומת הדשן לא היה כל צורך לשוב ולשקעו. הרמב"ם מזכיר גם פתרון אחר לגמרי לבעיית הלינה: כלי חול שהורכב על הכיור ובו ניתנו מים שלא נפסלו בלינה.

נחלקו ראשונים: יש אומרים שלדעתו צריך לשקע את הכיור לפני עלות השחר, ולא קודם לכן (רש"י); יש אומרים שצריך לשקעו כבר בשקיעת החמה, אבל מותר להעלותו לכל צורך שהוא במשך הלילה (שטמ"ק); ויש אומרים לאורך גיסא, שאין כל מצוה לשקעו ולמנוע את פסול המים (משתמע בדעת הרמב"ם).

להלכה פסק הרמב"ם שאין כל חובה לשקע את הכיור. אולם בראשונים אחרים נראה שנקטו כדעת ר' יוחנן, שיש

מערכה מה. כמות המים הדרושה בכיור ובקידוש (כא,ב-כב,א)

אלעזר ואיתמר ופינחס עמהם, הרי ארבעה, וכנראה גרס אחרת מרש"י².

מה עניינו של מספר זה, ארבעה כהנים דווקא? ניתן לומר, שהכיור צריך להספיק לכלל הכהנים, ומצאנו שהמספר הקטן ביותר של 'כלל הכהנים' הוא ארבעה, כפי שהיה בתחילת ימי המשכן. ולא נתנה התורה דבריה לשיעורין, שבכל דור ישערו כפי מספר הכהנים המשמשים בקודש, אלא בכל דור ישערו כפי כלל הכהנים בתחילה.

יתכן לשער שיש טעם אחר למספר זה: מצאנו בסילוק לחם הפנים, שיש לעשותו בארבעה כהנים בבת אחת (מנחות פ"א מ"ז), להחזקת הלחם החדש והישן, כדי לשמור על רציפות ה"תמיד". זהו המניין הגדול ביותר של כהנים שנדרש לעבודה כלשהי בבת אחת³. מכיוון שכך, הצריכה התורה שתהיה אפשרות לארבעה כהנים לקדש בבת אחת.

האם דברי ר' יוסי בר' חנינא מוסכמים? בגמ' לא נאמר במפורש שיש מחלוקת בדבר, אלא שר' יונתן (יט,ב) דרש את הפסוק האמור לעניין אחר, שרק קידוש המעכב בבני אהרן מעכב גם באהרן, לאפוקי קידוש יום הכיפורים. הגמ' אומרת שחזקיה, שלמד את הדין שקידוש יוה"כ אינו מעכב ממקור אחר, נזקק לפסוק "משה ואהרן ובניו" לדרשתו של ריב"ח. יתכן, אם כן, שר' יונתן חולק על הלכה זו, וסובר שהתורה לא קצבה כלל כמות מים לכיור (בשפת אמת יט,ב) הסתפק בדבר). אפשר עוד, שר' יונתן סובר שניתן ללמוד מפסוק זה את שתי ההלכות, וכך משמע ברמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ה הל' ז, יג), המביא את הפסוק "ורחצו אהרן ובניו ממנו" בין לגבי ההלכה שקידושי יוה"כ לא מעכבים ובין לגבי שיעור ד' כהנים, ותמה על כך בעל חק נתן (וכדברי הרמב"ם כתב גם הסמ"ג עשה קעה, אלא שהביא בשתי ההלכות את

נאמר בתורה (שמות ל"ח): "ועשית כיור נחושת וכנו נחושת לרחצה... ונתת שמה מים". לא נאמר בתורה מה גודלו של הכיור וכמה מים יש לתת בו, וכמה מים יהיו בכל קידוש וקידוש על ידי הכהן ורגליו. הגמרא קובעת שבכיור צריך להיות "כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו", ושיעור זה טעון בירור: האם מדובר על גודל הכיור, או על כמות המים שיש בו בפועל? האם כמות זו צריכה להיות בו בכל קידוש במשך היום, או שמא רק בשעת מילוי, ומאותה שעה כמות זו פוחתת, כשהכהנים משתמשים בכיור? והאם דין זה מעכב, או אינו אלא לכתחילה?

באשר לכמות המים הדרושה לקידוש ידים ורגלים – זו לא התפרשה בדברי חז"ל, ואפשר שאכן אין כמות קבועה לכך, וכל כהן ישתמש במים כרצונו, על פי גודל ידיו ורגליו ומידת נקינותו בטרם הקידוש. ברם, מן ההגדרה לגבי הכיור, שצריך שיהיו בו "כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו", מתברר שקיימת הגדרה כלשהי ל"כדי קידוש", ולו רק כאומדן לכמות הנצרכת לכהן ממוצע, ויש לברר את השיעור המדובר.

שיעור ד' כהנים – מקורו ועניינו

בגמ' מובא מאמרו של ר' יוסי בר' חנינא: "כל כיור שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו – אין מקדשין בו, שנאמר (שמות מ,לא) בתיאור הקמת המשכן): "ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו". רש"י (יט,ב ד"ה משה) מסביר את הדרשה: "משה ואהרן – תרין, ובניו – תרין, שאף משה כהן היה בשבעת ימי המילואים. ואע"ג דלא כיהנו בבת אחת, מיהו קרא להכי מידריש"י¹. הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ה,יג) מביא את הדרשה באופן שונה: "שנאמר 'אהרן ובניו', והיו

רק אהרן ובניו. הכסף משנה מקשה, שמאחר ובאותה עת היו נדב ואביהוא חיים יש להצריך חמשה כהנים או אף ששה (אם מחשבים גם את פנחס), ועל כך עיין ברכת הזבח יט,ב וערוך השולחן סי' מב, ד-ו ויריעות שלמה בהל' ביאת המקדש.

3. העלאת אברי העולה, שנעשית בששה כהנים לכבש ואחד עשר לאיל ועשרים וארבעה לפר, אין הכרח שתיעשה ביחד, ומותר להעלות את האברים בזה אחר זה.

1. בשטמ"ק (יט,ב אות ג) הביא בשם הר"מ שאת העבודות הרגילות שבכל יום עשה משה גם ביום השמיני, ועיין להלן מערכה רסז הערה 4.

2. רש"י למד מהפסוק בפרשת פקודי, שם נזכר גם משה כאחד מהמקדשים בכיור, וכגורסת הגמרא שלפנינו, וכן גרס הסמ"ג (עשה קעה). הרמב"ם כנראה גרס בגמרא את הפסוק בכי תשא: "ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם", שבו הוזכרו